

Aleksis Kivi muuttuvan maailman kuvaajana

Sanotaan että kirjailijan runomaailma — niin mielikuvitukselliselta kuin se voikin tuntua — heijastaa hänen aikansa todellista maailmaa. Väite pitää paikkansa. Jopa historiallisissakin romaaneissa tai näytelmissä paitsi menneisyyttä kuvastuu myös tekijöitten oma aika, heidän näkemyksensä historiallisesta menneisyydestä, johon nykyisyys liittyy.

Suuret kirjailijat eivät kuitenkaan tahdo mahtua aikansa rajoihin — heidän tuotantonsa tähtää tulevaisuuteen, tavoittelee ikuisuutta. Usein tapahtuu niin, että heidän aikalaisensa eivät oikeastaan pysty ymmärtämään heitä, väheksyvät heidän nerouttaan, joten se saa laajemman tunnustuksen vasta myöhemmin, jälkipolvien tietoisuudessa.

Mutta eikö tämä merkitsekin sitä että suurten kirjailijain tuotanto on »ajatonta», aikansa todellisuudesta riippumatonta? Ja jos siinä kuvastuu heidän aikansa, niin missä perspektiivissä nähtynä ja missä yhteydessä ikuisuuteen, historian yleiseen kehitykseen?

Myös Aleksis Kiven kohdalla nämä kysymykset ovat tärkeitä, niistä on väitelty ja esitetty eri mielipiteitä. Kiven tuotannon kestävä merkitys, sen ulottuvuus yli oman aikansa puitteiden, on toisinaan selitetty johtuvaksi hänen taiteellisen mie-

likuvituksensa »ajanulkopuolisesta» suuntauksesta, sen irrallisuudesta verrattuna kirjailijan omaan aikakauteen ja yhteiskuntaympäristöön. Tällainen tendenssi ilmeni esimerkiksi V. A. Koskenniemen Kivi-teoksessa vuonna 1934. Koskenniemi luopui paljolti historiallis-biografisesta tutkimusmetodista, johon hänen edeltäjänsä Viljo Tarkiainen oli pitäytynyt Kivi-tutkimuksissaan. Koskenniemen kirjan ilmestymisen jälkeen syntyneessä näiden kahden tutkijan välisessä poleemikissa esitettiin keskinäisiä metodologisuusvaateita, joita kumpikin osapuoli myös pystyi tiettyssä määrin perustelemaan. Tarkiainen moitti oikeutetusti vastustajaansa siitä, että tämä oli liiaksi erottanut Kiven tuotannon suomalaisesta maaperästä ja kirjailijan elinympäristöstä. Koskenniemi taas piti Tarkiaisen biografismia liian ahtaana ja empiirisenä, ja tässäkin moitteessa oli perää. Niin arvokas kuin Tarkiaisen ensimmäinen perustavanlaatuinen Kivi-monografia (1915) olikin, hänen käsityksensä »miljööstä» kirjailijan tuotantoa ravinneiden elämäntapa- ja vaikutelmien lähteenä rajoittui pääasiallisesti puhtaaseen nurmijärveläiseen maalaisympäristöön, maantieteellisiin, kansatieteellisiin ja muihin merkitykseltään paikallisiin reaaliioihin. Koskenniemi oli omassa tutkimuksessaan halveksinut moisia reaaliioita, jotka hänen mielestään tuskin tarjosivat mitään apua tuotannon esteettisen puolen ymmärtämiseen. Sankarin

Julkaisemme lyhennettynä. Kokonaisuudessaan artikkeli näkee päivänvalon kv. syksynä Kansankulttuurin toimesta ilmestyvässä Eino Karhun Suomen kirjallisuuden historiassa.

todennäköisen esikuvan osoittaminen ei vielä merkinnyt taiteellisen henkilöhaamon olemukseen, kirjailijan luovan mielikuviuksen maailmaan tunkeutumista. Mutta Koskenniemen tulkitsemana Kiven fantasiaa menettää monissa suhteissa yleensäkin kaiken yhteytensä historialliseen todellisuuteen ja kansanelämään. Vaikka tutkija olettaakin Kiven luovan fantasian lähtökohdaksi kyläyhteisön, joka oli luonnontilan ja sivilisaation rajalla, niin lopputulokseksi silti muodostuu, että Kiven runoilijankatse »liukuu useimmin hänen ympärillään levittäytyvän sosiaalisen todellisuuden ylitse ja ohi ikuisesti ja ajattomasti inhimilliseen».

Tällainen »ajanulkopuolinen» suhtautuminen näyttää kuitenkin kovin vähän tulkitselliselta. Toisaalta ei tietenkään tule ymmärtää Kiven yhteyksiä omaan aika-kauteensa ahtaan empirisesti, pelkästään kirjailijan arkipäiväisinä kontakteina ympäristöön ja välittöminä vaikutelmina, vaikka tällaistenkaan tosiasioiden hylkimiseen ei ole aihetta.

Kiven tuotannon siteet aikakauteen ovat moninaiset ja ilmenivät monilla tasoilla. Niiden dialektisuus on ehdottomasti otettava huomioon: Kivi oli oman aikansa lapsi ja siitä riippuvainen, mutta samalla hän omaperäisenä ja suurena taiteilijana kohosi ajan yläpuolelle, katkaisi siteensä ahtaiksi käyneisiin perinteisiin ja sääntöihin, tiedosti uudella tavalla kirjallisuuden ja kansankulttuurin periytyvän yhteyden, näki ilmiöt uusissa keskinäisissä riippuvuussuhteissaan ja siten raivasi uusia teitä kansalliskirjallisuuden kehitykselle.

Kiven yhteys omaan aikakauteensa ilmenee ennen kaikkea hänen taiteellisen ajattelunsa erityisessä historismissa. Kivi eli aikana, jolloin Suomessa ryhdyttiin toteuttamaan porvarillisia uudistuksia. Hän vaistosi tavallistakin herkemmin ajan muuttuvuuden ja sen, miten tapahtumassa olevat muutokset kajosivat kansanelämän ja kansan tietoisuuden perusteisiin pohjia myöten. Kivi oli kiinnostunut porvarillisista reformeista sellaisinaan, mutta vielä enemmän hänelle taiteilijana merkitsivät ne salaiset, kansanelämän uumenissa tapahtuvat prosessit, joiden osalta reformit virallisessa juridisessa muodossaan olivat vain ulkonaisia tienviitoja.

Olennaista Kiven tuotannon ymmärtämisen kannalta on se, että hän näki historian ja sen liikkeen kansan tietoisuuden, kansan ymmärryskyvyn ja kansan kulttuurin perinteissä tapahtuvien muutos-

Piirt. E. A. Forssell

ten kautta. Siirtymäkausi merkitsi Kivelle patriarkaalisesta talonpoikaisten elämänmuodon perinteellisten perusteiden, patriarkaalisesta moraalin ja paljolti vielä kansanrunouden mytologian aallonpitäjä virittyneen ajattelun törmäämistä uuden (porvarillisen-omistuksellisen) oikeustajun ja uuden (kirjallisen) kulttuurin alkeisiin.

Kiven tuotannon suhde aikakauteen, jonka hän koki nimenomaan ristiriitaisena siirtymävaiheena, ilmenee niissä erityislaatuissa konflikteissa ja tilanteissa, joihin hänen henkilönsä joutuvat. Kiven tuotannolle on erityisen kuvaavaa, että hänen henkilönsä eivät äkkiä enää löydäkään paikkaansa muuttuvassa maailmassa. Tapahtumassa olevia muutoksia sinänsä he eivät pysty tajuamaan. Jotkut hänen henkilöistään eivät lainkaan pysty sopeutumaan muutoksiin tai tuntevat itsensä onnettomiksi henkipatoiksi kuten esimerkiksi Kullervo samannimisessä murhenäytelmässä. Muut löytävät paikkansa muuttuvassa maailmassa vain vaivojen, pitkälistien ja onnettomien seikkailujen, kapiinoinnin, kärhämien, pakkokeinojen ja kurinpalautuksien kautta, kuten tapahtuu huvinäytelmässä **Nummisuutarit** ja koomisessa seikkailu-epoossa **Seitsemän veljestä**.

Kiven henkilöiden kyvyttömyys löytää paikkansa näennäisesti aivan tutussa ja totutussa ympäristössä on aivan erityistä laatua. Se ei ole sellaista yksilön ja ympäristön välistä konfliktia, joka johtuu protestoivan yksilön puhtaasti subjektiivisista, vieläpä individualistisista ominaisuuksista. Se ei ole maailmaa halveksivan romanttisen sankarin kapinaa, kun hän yksinäisenä kohoaa maallisen murheenlaakson yläpuolelle ja katsoo toisenlaisiin ajatuksen maisemiin. Kiven henkilöt ovat kansanihmisiä, heidän käsityksensä elämästä ovat perinteelliset, vuosisatojen kuluessa muovaantuneet, eivätkä ne ole pelkästään heidän henkilökohtaisia käsityksiään. Näiden käsitysten varassa olivat ihmiset eläneet paljon ennen heitä mistään muusta tietämättä ja muunlaisten tarvetta tuntematta. Kiven henkilöt ovat näiden aikoinaan kestävien ja yleisten elämänkäsitysten, ihanteiden ja moraalinormien viimeisiä kannattajia. He halusivat edelleenkin elää näiden normien mukaan. Mutta maailma heidän ympärillään muuttuu, ja siitä johtuvat kaikki heidän vaikeutensa. Se mikä oli normi, ei enää sellainen olekaan eikä sovellu muodostumassa olevaan uuteen maailmanjärjestykseen. Kiven sankarit halusivat toisinaan omaksuakin uudet käyttäytymissäännöt ja jotenkin sopeutua niihin, mutta se onnistuu heiltä huonosti, he ovat naurettavia kummajaisia uudessa ympäristössä, ja vasta vähitellen heidän elämänsä alkaa muotoutua yleisesti hyväksytyin kaavan mukaan.

Tällainen on aivan yleispiirteisissä (ja hieman yksinkertaistettuna) se tärkein yhteiskunnallinen ja historiallinen kollisio, joka muodossa tahi toisessa kehittyy Kiven pääteoksissa. Tämä kollisio sisältyi Kiven omaan aikauteen, se kuuluu hänen omaan aikaansa. Sellainen oli hänen käsityksensä omasta ajastaan, siitä yhteiskunta- ja kulttuurihistoriallisesta vaiheesta, jota hänen kannaltaan katsottuna Suomen kansa eli. Ja sellainen käsitys saattoi olla vain kirjailijalla, jolle historia ei ollut mitään staattista vaan jatkuvasti liikkeessä olevaa, minkä tuloksena itse kansanelämän maailmakin muodostui historiallisesti liikkuvaksi.

Jos on totta, että Kivi käsitti aikakautensa siirtymävaiheeksi ja jos Suomen ja koko maailman elämän silloinen tila oli hänelle sellainen tila, jota edelsi tietty periaatteellisesti toinen maailmanjärjestys, niin herää kysymys, millainen sitten Kiven käsityksen mukaan oli tämä edeltävä maailmanjärjestys. Kiven henkilöt valitte-

levät usein sitä, että vanhaa aikaa ei saa enää palaamaan. Mihin he halusivat palata? Mikä olisi heidän mielestään ihanteellinen kohta? Ja miksi he valittelevat? Miksi he eivät hyväksy oman aikansa yhteiskuntaa?

Näihin kysymyksiin ei voi vastata parilla sanalla. Niitä ei myöskään pidä keinoitekoisesti kaventaa ja tarkastella Kiven maailmankatsomusta ja siinä tapahtuneita muutoksia erillään todellisuudesta itsessään, kansanelämässä itsessään tapahtuneista muutoksista. Tätä on tähdennettävä erityisesti siksi, että joissakin Kiviteoksissa, muun muassa E. Ervastian mielenkiintoisessa tutkimuksessa »**Suuren haaksirikon**» aihe **Aleksis Kiven tuotannossa**, voi havaita pyrkimyksen kirjailijan kokemien henkisten kriisien liian immanenttiin tarkasteluun. Parhaassa tapauksessa nämä kriisit sidotaan aikakauden kulttuurifilosofisiin virtauksiin, mutta ei yhteiskuntaelämän syvällisiin ilmiöihin. Kuitenkin Kiven taiteellinen tuotanto kuvastaa sekä hänen subjektiivisen tietoisuutensa liikettä että objektiivisen yhteiskunnallisen todellisuuden liikettä, kansan elämän historiallista liikettä. Tämä tulee ottaa huomioon myös vastattaessa edellä esitettyyn kysymykseen, mitä Kivi tarkoitti ihanteellisemmalla yhteiskunnan tilalla kuin hänen oman aikansa yhteiskunta oli.

Tietenkään Kivelle eivät olleet vieraita romanttiset käsitykset kansojen ihanteellisesta »lapsuudesta» eräänlaisena utopistisena esisosaalisena elämänvaiheena (tai »pre-eksistensinä», kuten Ervastian asian ilmaisee), jolloin ihmiset eivät vielä tienneet mitään elämän ja tietoisuuden välisistä ristiriidoista. Tästä utopiasta on jotakin siirtynyt Kiven ylistämään satumaiseen »lintukotoon», ikuisen kesän ja luontoa lähellä olevien onnellisten ihmisten maahan.

Mutta Kiven maailmankäsitys ei liuenut tähän abstraktiin romanttiseen idealismiin. Abstraktinen mahti oli itse ihanne, mutta tämä ihanne syntyi tyytymättömyydestä yhteiskunnallisen todellisuuden täysin reaaliin ja sepittämättömiin puoliin. Kullervolle samannimisessä murhenäytelmässä hänen omaa aikaansa edeltänyt kansanelämän muoto oli sellainen elämäntapa, jossa vielä ei ollut ihmisten sortoa ja vihaa omaisuuden tähden. Omaisuus, pyrkimys saada perintö haltuunsa on niin ikään ytimenä **Nummisuutarin** juonen kehittämissä. Jo Kiven varhaisessa kertomuksessa **Koto ja kahleet** esiintyy omistamisen himon aihe ihmisten

moraalista onnea ja henkistä tasapainoa uhkaavana päävaarana. Kertomuksen päähenkilö, nuori maatilán perillinen, haluaa saada haltuunsa myös naapuritilan. Vasta jouduttuaan kaupungissa huijauksen uhriksi hän alkaa antaa arvoa entiselle vaatimattomalle onnelleen.

Ihanteellista inhimillisyyden, sovun ja tasavertaisuuden maailmaa etsiessään Kiven henkilöt kääntävät usein katseensa menneisyyteen. Mutta kirjailijaa ei tule samastaa henkilöihinsä, sillä Kiven oma historiankäsitely ei suinkaan ollut pelkästään retrospektiivinen. Kiven kypsissä teoksissa hänen suhteensa henkilöihinsä on aina monitasoinen ja moniselitteinen, ja juuri tässä kuvauksen monitasoisuudessa ilmeneekin hänen ajattelunsa historismi.

Kivi uskoi edistykseen, kansansa tulevaisuuteen ja historiallisen kehityksen mahdollisuuksiin. Mutta hän suhtautui kaikkeen tähän nimenomaan kansanomaiselta kannalta. Kansanomaiselta kannalta olivat tärkeitä edistyksen suunta, muodot ja sen todellinen sisältö — inhimillinen ja yhteiskunnallinen. Varhaiskapitalistisen kehityksen aiheuttamat yhteiskunnalliset ristiriidat, sille ominaiset omistussuhteet ja niiden vaikutus kansanpsykologiaan herättivät Kivessä jo huolestuneisuutta. Taiteilijana hän usein ylisti suomalaista korvenraivaajaa, joka utteralla työllään perkasi peltoja ja rakensi toivorikkaasti onneansa. Runossa **Uudistalon-perhe** tästä pienviljelijän innokkaasta aherruksesta omistamallaan metsäniityllä kerrotaan seuraavaan tapaan:

Risut tieltä singahtelee,
Vesat maasta temmataan,
Juuret räikyy, kannot nousee,
Kaikki siirtyy röykkiöön.

Katseleevi lakeutta
Jäljissänsä nuori mies,
Toivo hänen kasvoilt loistaa,
Toivo niitost tulevast.

Onnen myyri on se mies,
Kellä oma tanner on,
Ystäväinen vieressänsä,
Povel kalliin synnyinmaan.

Yhteiskunnallisessa mielessä kysymys olikin siitä, pystyikö tämä runoilijan ylistämä nuori ja toivorikas pellonperkaaja saavuttamaan tulevan kehityksen puitteissa todellisen yhteiskunnallisen tasavertaisuuden joutumatta kasvavan rahanval-

lan ansoihin. Kansanomaisuudessaan Kivi ei voinut olla näistä kysymyksistä välinpitämätön.

Kiven kuvaama maailma on siis muuttuva ja ristiriitainen. Yleisen maailmantilan muuttuessa muuttuu myös yhteiskunnassa ja kansan keskuudessa vallitseva moraalí. Moraalikäsitteiden perusteellinen muuttumisprosessi kuvastuu selvästi jo **Kullervossa**. Näytelmän henkilöiden tietoisuudessa tapahtuu kahden moraalijärjestelmän — verisukulaisuuden ja kristillisen — yhteenlöymäys. Eettisestikin näytelmän henkilöt ovat tienhaarassa. Varoitteessaan Kullervoa verikostosta Kimmo-orja kertoo, että hän itse surmasi kerran Unton svun edustajan, mutta se teko tuotti hänelle loputtomia omantunnontuskia (tässä ilmenee jo kristillisen moraalín vaikutus). Ja kyllä Kullervokin siveelliset epäilykset tuntee. Lisäksi hän tietää, että vanha »verikosto-oikeuskaan» ei voi enää mitään muuttaa — ei yleistä maailmantilaa eikä hänen omaa kohtaloaan. Mutta hän silti vihaa orjuutta. Vastaukseksi Kimmon kristillisesti katuvaan tunnustukseen hän kertoo tarinan kiviseen luolaan muuratusta ja ikuisiin tuskiin tuomitusta vangista. Kullervo on valmis kaikkeen, jotta voisi edes lyhyen hetken tuntea olevansa vapaa mies. »Tässä tukehtua tahdon ja sentähden raikasta ilmaa himoon, himoon koston käydä, nurin niskoin itseäni viskata siihen tuulenpuuskaan, jossa kuitenkin hetken uiskennella saisin.»

Mutta maailmassa vallitsee voimakkaamman oikeus ja voitonhimo lannistaa ihmisten paremmat tunteet. Kullervon koston peläten Unto neljännessä näytöksessä jo katuu entistä vihaa, mutta saatuaan tietää rikastumisen mahdollisuudesta hän suostuu pian ryöstämään naapurinsa, joka vuorostaan on hänkin ansainnut rikkautensa rosvouksella. Ja kun orjat käyvät Unton kimppuun, heitä ei enää liikuta verikoston jano kuten Kullervoa, vaan halu saada haltuunsa tämän omaisuus. Pahuus on kaikkivoipa, sille ei ole vastamyrkkyä. Kohtalon iskujen ja oman voimattomuutensa tunnon kovettamana Kullervokin on menettänyt kykynsä myötälää inhimillistä surua. Kivi kärjistää äärimmilleen sankarinsa raivoa korostan siten vallitsevan maailmanjärjestyksen julmuutta. Tavattuaan oman sisarensa, jota ei kuitenkaan ensin tunne, ja syyllistettyään tämän kanssa inestirakkauten, raivostunut Kullervo sanoo: »Mitä tapahtuu ei sydän tuntea saa, vaikka vuodattaisín oman kantajani veren; sillä suloista on mieltä karaista ja kiukkuiselle onnelle

kiusaa tehdä. Sydän kivistä ja koura rau-
tainen, ne täällä ovat parhaat edut.»

On kuitenkin kuvaavaa, että näistä
äärimmäisistä epätoivon purkauksista huo-
limatta Kullervo vetoaa jonkinlaisen
»luonnonjärjestyksen» auktoriteettiin,
myös siveellisen. Ja kun tästä lähdetään,
hänen epäilyttävimmät ja itselleen tus-
kallisimmatkin teot on silti arvioitava
muutoin kuin uusien moraalinormien kan-
nalta. Kahteen erilaiseen aikakauteen
kuuluvien kahden moraalijärjestelmän vä-
linen taistelu tapahtuu Kullervon omassa
sisimmässä. Verikoston laki velvoittaa
häntä surmaamaan Untamon, mutta kris-
tinuskon käsky kuuluu: älä tapa. Ja
myös insestiepisodin jälkeen Kullervo ta-
pahtuman aiheuttamasta järkytyksestä
huolimatta muistelee yhä, että »jokapäi-
väinen asia tämä oli luonnon säännön ja
järjestyksen mukaan eikä enempätä, sen
hullu kuvailus vaan melkeäksi tehdä tai-
taa».

Näissä sanoissa, jotka murhenäytelmän
sankari lausuu, Kiven arvostelija August
Ahqvist näki vain moraalittomuutta ja
kynänsyyttä. Kuitenkin kirjailija, jolla
tuskin oli tieteellisiä tietoja muinaisista
avioliittomuodoista ja niiden evoluutiosta,
ilmaisi vaistonvaraisesti ajatuksen, jossa
kuvastui historiallinen totuus.*

Muuttuneet olosuhteet tavallaan syr-
jäyttävät Kullervon hänen entisestä mo-
raalisesta maailmastaan. Kuitenkin veri-
sukulaisuusmoraalin inertia elää hänessä
vielä voimakkaana. Verikoston lain mu-
kaista kostonhimoa hän tuntee paitsi Un-
tamoja myös koko uutta maailmanjärjes-
tystä kohtaan. Kun taas uudet moraalii-
normit hän kokee yksinomaan julmina,
niistä hän maksuu vain sen, että julmas-
sa maailmassa on jokaisen pako olla
julma. Tämä oli kuitenkin liian mur-
heellinen tulevaisuudennäkymä, ja san-
karin kapinallisuus milloin vaihtuu katu-
mukseksi, milloin purkautuu häilyksi
nauruksi maailmalle, »jonka menoa vii-
saan kirotta täytyy».

Kullervosta on tapana puhua Sturm
und Drang -tragediana. Viljo Tarkiainen
löysi näytelmästä yhteisiä piirteitä Schil-
lerin **Rosvojen** kanssa. V. A. Koskenniemi
taas kirjoitti, että Kullervo on »joka
suhteessa tyypillinen Sturm und Drang

* Muistettakoon tässä yhteydessä Karl Marxin
sanat (Friedrich Engelsin siteeraamina), jotka
hän lausui Wagnerin Nibelungien tekstin joh-
dosta. Wagnerin librettossa oli virke: »Onko
koskaan kuultu, että veli syleilisi sisartaan kuin
aviopuolisoaan?» Tähän Karl Marx huomautti:
»Aikukantaisena aikana sisar oli vaimo, ja se
oli *moraalista*». (Karl Marx ja Friedrich Eng-
els, *Sotshinenija*. 2-je izdanije XXI, s. 42).

-sankari, sukua niille tunteellisille voima-
neroille, jotka Goethen »Goetzin» jälkeen
muutaman vuosikymmenen ajan kansoit-
tivat saksalaisia näyttämöjä».

Samalla Koskenniemi piti itse Kiven
kokeilua tragedian alalla puhtaana satun-
naisena episodina kirjailijan tuotannossa.
Traaginen maailmankatsomus oli hänen
mielestään Kivelle vieras, ja Kivi kir-
joittikin **Kullervon** osittain siksi, ettei ol-
lut vielä löytänyt lahjakkuutensa todellis-
ta luonnetta, ja osittain ylioppilasvuosien-
sa elämänhankaluuksien vaikutuksesta.
Kivi oli silloin erossa totutusta maalais-
ympäristöstä, kaupunki oli ottanut hänet
vastaan epäystävällisesti, ja tuon kauden
synkät mielialat sitten kuvastuivatkin hän-
nen murhenäytelmässään. Myöhemmin Ki-
vi tutkijan mukaan palasi maaseutuym-
päristöön, ja siellä sitten avautuikin täy-
dellisenä hänen komediankirjoittajan ja
humoristin kykynsä. Mutta Koskenniemi
tulkitse kirjailijan huumorinkin varsin
omalaatuisesti, »idyllisen optimismin»
hengessä. »Luovan voimansa korkeudesta
näkee hän elämän pikemmin arkaadise-
na jumal-leikkinä kuin repivänä olemas-
saolon taisteluna. Hänen syvin runomaail-
mansa ei ole hyvän ja pahan dualistinen
maailma, se on ikuisen hyvyyden maail-
ma, lähellä luontoa, elämän suurta alku-
kotia», kirjoitti Koskenniemi.

Nyt herää periaatteellinen kysymys,
miten traagikko Kivi suhtautuu humoris-
ti Kiveen. Ja minkäsivät huumori on
hänen seuraavissa teoksissaan? Toisin
kuin Koskenniemi Viljo Tarkiainen on
hieman eriävällä kannalla. Hän ei näh-
nyt mitään syytä pitää **Kullervo**-murhe-
näytelmää sattumana ja erottaa sitä jyr-
kästi kirjailijan muusta myöhemmästä
tuotannosta. Myös Kiven huumoria hän
piti kaikkea muuta kuin onnellisen kau-
nosielun ilonpitona. Pikemminkin kysy-
myksessä oli hymy, jonka taakse kätkey-
tyy elämänsä aikana paljon kokenut ih-
minen, joka silti on pystynyt voittamaan
kärsimyksensä ja kohoamaan henkilökoh-
taisten ja yhteiskunnallisten hankaluuksien
yläpuolelle. Kiven nauru on »voi-
tettua surua». Todettuaan elämän epätäy-
delliseksi kirjailija oli valmis miehek-
kästi ottamaan sen sellaisena kuin se oli.
Todellisuus ei ollut hänelle idylli, mutta
ei hänen huumorissaan myöskään ole epä-
toivoa eikä katkeruutta, hän ei ole taipu-
vainen tuomitsemaan mitään.

Vaikka nämä näkökannat jossakin mää-
rin poikkeavatkin toisistaan, niiden esit-
täjät ovat yhtä mieltä yhdessä kohden:
Kiven huumoria he pitävät vain hänen

lahjakkuutensa immanenttina ominaisuutena, jolla ei ole mitään tekemistä todellisuuden itsensä ominaisuuksien kanssa sen enempää kuin hänen teoksissaan ikuistetun kansan maailmankatsomuksen kanssa. Lisäksi he ottavat aivan riittä-mättömästi huomioon sen seikan, että Kivi ensimmäisenä suomalaisena kirjailijana alkoi puhua huumorista suomalaisen kansanluonteen ominaisuutena.

Vuonna 1868 kirjeessään Kaarlo Bergbomille Kivi sanoi suomalaisia talonpoikia maailman humoristisimmaksi kansaksi ja lisäsi, että kansan kyky nauraa on saanut hänet korkeisiin ajatuksiin suomalaisesta talonpojasta. Tämä on varsin tärkeä tunnustus, joka todistaa, että Kivi ymmärsi huumorin nimenomaan kansan itsetietoisuuden piirteeksi. Kun ottaa huomioon piintyneet käsitykset suomalaisesta talonpojasta nöyränä ja jumalaa pelkäävänä olentona tämä merkitsi uuden piirteen keksimistä kansan elämäntietoisuudessa. Aikoinaan Cygnaeus sanoi Kullervo-runoja vallankumoukselliseksi ilmiöksi, sillä hän piti niitä kansan vastalauseen ilmauksena. Nyt Kivi löysi kansan tietoisuudesta uuden ominaisuuden — naurun, jossa niin ikään ilmeni kansan suhtautuminen ympäröivään maailmaan.

Aikanaan V. A. Koskenniemi teki mielenkiintoisen havainnon: **Kullervo**-murhenäytelmän monet pateettiset repliikit, joissa päähenkilö syyttää maailman pahuutta, toistuvat miltei sanasta sanaan romaanissa Seitsemän veljestä, mutta nyt jo humoristisesti värittyinä. Koskenniemi sai siitä aiheen väittää, että murhenäytelmässään Kivi oli niin sanotusti erehtynyt lajissa antaessaan **Kullervon** repliikeille ylevän ja vakavan merkityksen, kun taas hänen romaanissaan ei tätä vakavuutta enää ole.

Kullervo-murhenäytelmän ja Kiven myöhemmän tuotannon yhteys oli kuitenkin paljon syvällisempi kuin tutkijasta on näyttänyt. Luopuessaan huvinäytelmis-sään ja **Seitsemässä veljeksessä** päätöksestä Kivi ei kuitenkaan luopunut häntä askarruttaneesta historiallisen siirtymävaiheen problematiikasta ja kollisioista, joista hän oli kiinnostunut. Hän halusi edelleenkin kuvata vaihetta, jolloin kansan elämässä oli muuan kehityskausi ehtynyt ja edessä hämmöti vielä hieman epäselvänä uusi.

Tällaisen historiallisen monitasoisuuden kansanelämän kuvauksessa löytää myös Kiven huvinäytelmästä **Nummisuutarit** (1864), vaikka tutkijat — kummallista

kyllä — eivät ole vielä kiinnittäneet siihen huomiota. Syynä lienee ollut se, että komedia on kirjoitettu Kiven oman ajan kansan elämän aiheesta, eikä siinä ulkonaisesti ole mitään viittauksia historiaan. Kriitikot ovat arvostaneet komediaa nimenomaan sen arkipäivän realismin vuoksi ja todenneet kansanluonteen totuudenmukaisuuden. Kivi on näet kuvannut ne niin uskollisesti, että — kuten Bergbom on todennut — jotkut eivät ole nähneet niissä enää mitään runoutta, toisin sanoen taiteellista mielikuvitusta.

Toisin kuin **Kullervossa** Kiven huvinäytelmän henkilöt elävät verraten kehittyneen siviiliyhteiskunnan oloissa. Heidän elämäntapojaan ja tekojaan eivät enää näytä säätelevän sukuperinteet eivätkä kirjoittamattomat lait verikoston laista puhumattakaan, vaan juridisesti muotoiltu, suhteellisen uudenaikainen siviilioikeus. Nämä maaseudun käsityöläiset tuntevat hyvin ammattikuntalaitoksen säännöt, lait ja oikeuden, rahat ja testamentit, ja kaikkeen tähän he törmäävät jokapäiväisessä elämässään.

Kiven suuri komediankirjoittajan taito piilee muuten siinä, että sisällyttäessään näytelmään näitä yhteiskunnallisia ja juridisia vivahteita ja käyttäessään niitä juonen punomisessa ja kehittämissä hyväkseen hän ei suinkaan erehdy paljastaa sosiologisointiin tai moralisointiin, vaan kuvaa erittäin värikkäitä luontoita ja luo monitasoisia henkilöitä. Vaikka he käyttäytyvätkin hieman eriskummaisesti, heitä voi täysin ymmärtää ja suhtautua heihin myötätuntoisestikin.

Nummisuutari Topiaksen perhe, johon kuuluu hänen vaimonsa Marita ja kaksi poikaa Esko ja Iivari, on ikuistettu näytelmässä hyvin realistisesti yhteiskunnallisessa ja arkielämän konkreettisuudessaan. Perheen jäsenet ovat luonteeltaan hyvin erilaisia. Topias on hyväsydäminen ja sopuisa, hän on täysi tallukka vaimonsa edessä, mutta samalla hän mielellään tilaisuuden tullen tärkeilee ja tuo esille omaa erinomaisuuttaan. Hän on äärettömän ylpeä mestarin nimityksestään, ja vaikka valitteleekin köyhyyttään, hän tuntee olevansa eräänlaista maalaiskylän aristokratiaa. Hän ei olekaan mikä tahansa talonpoika, vaan ammattikuntaan kuuluva käsityöläinen, ja kun itara Marita lähettää Eskon naimamatkalle jalan, jotei hevosskyydistä aiheutuisi lisäkuluja, Topias pitää moista sopimattomana suutarimestarin pojalle. Esko on vieläkin itsepäisempi puolustaessaan ammattikuntaansa: jollei olisi saappaita, ei olisi jal-

kojakaan, hän sanoo varsin tyytyväisenä terävyyteensä.

Topiaksen vaimo Maritta on sitävastoin elämän proosallisen puolen henkilöitymä. Hän on karkea ja vallanhimoinen, kaikki perheessä hiukan pelkäävät häntä, ja poikiaan hän kasvattaa patukalla ja Topiastakin kiskoo toisinaan tukasta. Topias on jo aikoja sitten tyytynyt siihen, että vaimo hallitsee kotia. Siihen on muuten erinäisiä syitäkin. Maritta on harkitseva ja käytännöllinen, talous pysyy pystyssä hänen varassaan samoin kuin järjestys torpassa. Hänen sanansa on laki muille perheenjäsenille. Aviomies ja pojat elävät enemmän sydämensä käskyjen mukaan, kun taas Martassa on päällimmäisenä ominaisuutena järkevyys ja selväpäinen suhtautuminen asioihin. Hänen ansiotaan on perheen elämässä se proosallinen säännöstö, joka on yhtäaikaan sekä painostava että näköjään välttämätön. Hänen miesparkansa on perso viinalle, hän rakastaa eniten iloista seuraa ja verkkaista jutustelua. Pojista toinen on tyhmä ja toinen leväperäinen. Isänsä tavoin he ovat yksinkertaisia ja luottavaisia, heitä on helppo petkuttaa ja suistaa totuuden tieltä. Sanalla sanoen, jollei Maritaa, tätä naaraskarhua, olisi, joka allituiseen hoputtaa miestään ja poikiaan, niin kuka ties talossa ei olisikaan niitä rahoja, joilla Topias avomielisyyden hetkellä kehaisee. Mutta rahanhimo on jo Martassa alkanut tukahduttaa inhimillisiä tunteita, viidensadan riikintaalerin tähden hän on valmis valentamaan omatuntonsa ja estämään kasvattityttärensä Jaanan onnen. Topias ei hyvydessään haluaisi moista vääryyttä, mutta kuten Jaana itse sanoo, hän on kokonaan vaimonsa tohvelin alla. Tämän käskyjen mukaan toimiessaan Topias alkaa itsekin viekastella eikä anna kasvattityttärelleen avioitumislupaa, ennen kuin hänen oma poikansa on mennyt naimisiin.

Näin luettuna huvinäytelmän juonessa ei vielä ole vihjaustakaan kirjailijan ajattelun historialliseen mittavuuteen. Luonteet esitetään arkielämän poikkileikkauksena, samalla ajallisella tasolla, ilman sitä perspektiiviä joka tavallisesti on Kivelle ominainen.

Mutta kiinnitetäänpä huomio Eskon, päähenkilön, käyttäytymiseen ja psykologiaan. Tämän luonteen koomisuus tulkitaan tavallisesti typerän itsepäisyyden koomisuudeksi, kummallisen rajoittuneisuuden naurettavuudeksi. Älyltään kehittymättömänä Esko on vastakohtana kaikille muille henkilöille, jotka ovat

omalla tavallaan häntä hoksaavaisempia, ovelampia ja nokkelampia. Mutta Eskon uppiniskainen rajoittuneisuus on samalla muuan yhteiskunnallisen tietoisuuden, voisi sanoa yhteiskunnallisen infantiliisyyden muoto, ja se on tärkeä havaita. Juuri päähenkilön yhteiskunnalliseen infantiliisyyteen, siihen että Eskon peräti naiivit käsitykset ihmissuhteista ja oikeuksista, laeista ja moraalinormeista ovat peräisin aikaisemmalta historialliselta kaudelta yhteiskunnan nykytilaan verrattuna, liittyvät näytelmässä monet koomiset tilanteet. Esko ei ole erityisen nokkela, mutta kun kysymys on hänen sosiaalisesta kehittymättömyydestään, niin se ei ole vain hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa ilmaus, vaan sillä ovat myös omat historialliset juurensa ja ulottuvuutensa.

Jotta tämän voisi ymmärtää, on tärkeää selvittää, miksi Esko ei pysty sopeutumaan eräisiin yhteiskunnassa voimassa oleviin lakeihin ja asetuksiin. Kiven näytelmässä esiintyy koominen yksityiskohta: Esko haluaa välttämättä panna puumerkkinsä (hän on isänsä tavoin luku- ja kirjoitustaidoton) vanhempien antaman kirjallisen avioliittoluvan alle, jonka kanttori Sepeteus Topiaksen nimissä laatii ja juridisesti varmentaa. Esko on täynnä lapsellista halua, että kaikki tapahtuisi »lain mukaan», mutta hänen ihmeekseen ja harmikseen laki toimiikin aivan toisin kuin hän on kuvitellut. Esko on erityisen tuhtunut siitä, että hänet täydellisesti syrjäytetään häntä itseään koskevan paperin laadinnasta, ja loppujen lopuksi sittenkin saa omaperäisesti raapaistua puumerkkinsä. Tämän kohtauksen tarkoitus ei ole vain koominen Eskon härkähäisyyden korostaminen, vaan se, että hän ei pysty sopeutumaan lain ja yhteiskunnassa vallitsevan oikeusjärjestyksen yksilönulkopuoliseen, epäpersoonalliseen luonteeseen. Seuraavassa kohtaus Kiven näytelmästä:

Esko: Tässä on päätarkoitus se, että kaikki laillisesti käytetyksi tulee.

Sepeteus: Hyvin ymmärretty. Minä kirjoitan täkstin, isäsi pistää puumerkkinsä alle, joka todistetaan.

Esko: Hän pistää puumerkkinsä alle ja minä samoin.

Sepeteus: Sinun puumerkkiäs siinä ei tarvita.

Esko: Mutta minun tyhmän järkeni mukaan, täytyy se siinä löytyä laillisuuden tähden.

Sepeteus: Poika, tahdotko kinata vanhain ihmisten kanssa?

Topias: Esko!

Esko: Kinata en tahdo, mutta enpä saa sitä päähäni, ettei oman käteni painamaa puumerkkiä tässä kirjassa tarvita. Minäpä tämän asian alku ja juuri olen, ja sentähden täytyy nimeni seistä supliikkissa myös.

Sepeteus: Kaiketi sen siinä seistä täytyy, mutta täkstissä; alla on isäs nimi ja puumerkki, sen rinnalla taasen todistajan nimi, ja alimmaisena kaikista seisoo: »Sepeteus, kanttoori».

Topias: Nyt mahdat asian käsittää?»

Mutta Esko ei voi sitä käsittää, vaikka hänelle annettiinkin havainto-opetusta virallisen asiakirjan, tässä tapauksessa häntä itseään koskevan, laadinnassa. Eskolle oikeuden käsite on vielä konkreettinen, ihminen ja oikeus kuuluvat vielä erottamattomasti yhteen, päähenkilön tietoisuus ei vielä kykene abstrahoimaan niitä eikä erottamaan niitä toisistaan. Muistamme, että Kullervon tietoisuudessa oikeuden käsite konkretisoitui vielä muinaisessa verikosto-oikeudessa: sukuperinne pyhitti tämän oikeuden, mutta samalla se oli myös hänen henkilökohtainen oikeutensa, jonka hän oli itse velvollinen toteuttamaan. Jotain tästä muinaisen oikeuden käsityksen konkreettisuudesta on jäljellä Nummisuutari Eskonkin tietoisuudessa, hänen taipumuksessaan ratkaista asiat välittömän omakohtaisesti ja omavaraisesti, jopa nyrkkioikeudella.

Tässä yhteydessä on varsin kuvaavaa, että Kiven huvinäytelmän henkilöt puhuvat hyvin paljon laeista, oikeudenkäytöstä, rangaistuksista, ja nämä keskustelut ovat äärimmäisen mielenkiintoisia. Topias kuten Eskokin on taipuvainen loputtomiin ihastelemaan lain voimaa, sitä voimaa jonka laki antaa tavalliselle allekirjoitukselle, vieläpä puumerkille. »Se on vaan tuommoinen vuohen-sorkka, mutta piirtäköön sen siihen joku toinen», filosofoi Topias. »Tuima laki! Mutta kuka käski, kuka käski toisen puumerkkiä väärin käyttämään? Se on vaan puumerkki, esimerkiksi tuommoinen vuohen-sorkka, mutta sen merkitys on suuri», selittää Sepeteus.

Mutta toisin kuin Eskon Topiaksen ihastus koskee jo muodollistettua lakia ja oikeutta, jotka on erotettu yksilöstä, jotka ovat olemassa hänen yläpuolellaan ja voivat jopa olla ristiriidassa välittömän oikeudentajun kanssa. Muodollistettu ja yksilönulkopuolinen laki on otettava huomioon, on hyödyllistä vilkaista sitä, mutta sen avulla voidaan myös petkuttaa, jopa peittää sillä omat väärät toimet —

sen kaiken Topias on jo ehtinyt oppia osittain vallanhimoisen vaimonsa vaikutuksesta.

Keskustelussa kanttori Sepeteus yrittää omasta puolestaan vaikuttaa Topiakseen ja muistuttaa hänelle kasvattitytär Jaanan heikommasta osasta, jolle perintö olisi enemmän tarpeen kuin Eskolle. Vastaukseksi Topias esittää ovelan puolustusketjun. Aluksi hän viittaa omaan köyhyyteensä ja lisäksi luonteenomaisesti korostaa, että »jokainenpa tässä maailmassa, hyvä kanttoori, jokapäiväistä leipää itsepuolestansa rukoilee. Ei auta; me asumme nummella, kuivalla nummella, naskalikynä kourassa. Mutta suutaria löytyy tähän aikaan kuin kirjavia kissoja, valmiit repimään silmät toinen toiseltansa, ja kiukkuinen nälkäpä tässä naukuis, jos ei olisi mulla perunamukulaa pelto-muruistani ja heinän-karvaa kahdesta niitty-plätystä, tuolla suon rannalla, että taidan elättää lehmä-mullin; vaikka on siinä hyörimistä ja pyörimistä pensaissa ja kannistoissa, mutta saanpa siitä toki viimein maidontipan kipponi ja silloin tällöin vielä voinkirpunken leipä-murenani päälle. Jaa, hyvä kanttoori; kysineen ja hampaineen täytyy tässä köyhän elon syrjässä kinnustella.» Kun kanttori väittää vastaan, että eihän Topias nyt niin köyhä ole, tämän on pakko myönnellä, mutta nyt hän puolustautuu sillä, että hänen vaimonsa Martta se haluaa naittaa pojan ja ehkäistä kasvattitytären avioliiton. Seuraavassa dialogissa on kosolti humoristisia hienouksia:

Sepeteus: Sinäpä kirjoissa neitosen edusmies olet, vaan ei vaimosi Martta.

Topias: Kaikki on Martan vallassa ja minun täytyy tehdä niinkuin hän tahtoo; ei auta. Ja siksi toiseksi, ken taitaa sanoa minun vääryydellä perintöä puoleeni kietovan? Minä annan pojalleni naimalupauksen, koska hän sitä nöyrästi anoo, ja naituansa ennen Jaanaa on perintö hänen, niinkuin säädöskirjassa seisoo selvillä sanoilla. Minä kysyn kerran vielä, onko tämä vääryys?

Topias tietää itsekin, että oikeudenmukaisuuden laita on tässä asiassa hiukan niin ja näin, hänen omatuntonsa ei ole aivan puhdas, ja hän koettaa tukahduttaa omantuntonsa äänen vetoamalla muodolliseen lakiin. Jos laki pakottaa hänet antamaan kasvattitytarelle avioliittoluvan, niin hän tekee sen, mutta ei aikaisemmin. Muodollisen oikeuden käsite ja henkilökohtainen oikeudentaju ovat tässä täysin erillään.

Ja silloinkin kun Topias saa tietää ka-

ranneesta rosvosta, jonka kiinnisaamisesta on luvattu palkinto, häntä kiinnostaa nimenomaan palkinto ja vähemmän oikeus. Yhteiskunnassa vallitsevan oikeusjärjestyksen muodollisuutta tähdennetään muissakin komedian episodeissa. Martalla on Sakeri-veli, entinen poliisi, joka lyöttyäytyyyn samaan seuraan huvittelevan ja heikkoluonteisen Iivari-pojan kanssa opettaa tälle, miten elämän menossa on meneteltävä. Sakeri sanoo Iivarille: »Sinulla on äitis kuraasi ja mielenlaatu; hyvä kuraasi, mutta eipä hänen leveitä hartioitansa, voimaa ei enemmän kuin karpällä, ja vaaralliset ovat semmoisen miehen retket. Ei ketään, jota hän ei päällensä ärsytä, ei ketään, joka pelkäisi päällensä karata eikä ketään, jonka käsi-vartensa pitäisi matkan päässä; jaa, Iivari, sinun seuras on vaarallinen!» Ja kun Iivari lupaa istua koko matkan hiljaa, Sakeri jatkaa kiitellen: »Ole aina niin; usko minua, se on sinulta viisaimmasti! — Heikko tekee kaarrokia, nielee monta karvasta marjaa, monta huutisanaa, mitaten aina herjaukset vähäväkisytyensä mukaan, ja niin hän pujoo läpi maailman ehjimmällä nahalla kuin jättiläs, joka voimaansa luotti.» Iivari rohkenee väittää vastaan: »Mutta kas kuin sappi karvastelee!» Sakeri lohduttaa häntä omalla tavallaan: »Heikolla sekä on että ei ole sappea. Hän vasta silloin sen katkeruuden tuntee, koska hän tietysti on herra mielensä ylitse ja silloin on hän perkele; eikä ihme, hän ottaa vahinkonsa takaisin. — Usko mitä sanon; heikkous on onni, kuin vaan oikein sitä lahjaa käyttelemme.»

Sanomattakin on selvää, että tällainen elämäikäytäntö, jollaista entinen oikeudenpalvelija Sakeri esittelee, on varsin kaukana ihanteellisesta oikeudenmukaisuudesta ja oikeusjärjestyksestä. Kuvaava on myös seuraava episodi. Kotiseudulle palannut merimies Niko (Jaanan isä) järjestää majatalon isännän kanssa yksissä tuumin koomisen poliisikuulustelun. Niko uskottelee olevansa viranomaisien etsimä rosvo. Sitä ennen hän on muuntanut ulkomuotonsa sellaiseksi, että se vastaa ilmoitettuja tuntomerkkejä. Tätä temppua tehdessään Niko luottaa entisen poliisin äärimmäisen muodolliseen käsitykseen laista. Oikeista ihmiskasvoista laki ei piittaa, se tarvitsee vain ulkonaiset tuntomerkit ja ulkonaiset todisteet. Kun Sakeri vaatii saada nähdä Nikon passin, tämä käyttäytyy provokoiivasti: »Mitä huolimme passista; olemmehan suomalaisia kaikki!» Mutta lakipa tarvitsee nimenomaan pas-

sia, ja kun Niko on olevinaan passiton, hän on lain edessä epäämätön rikollinen. Kaiken huipuksi myös majatalon isäntä vaatii omaa osuuttaan palkkiosta, mikäli hän osallistuu rikollisten pidättämiseen, ja koska Sakeri ja Iivari eivät siihen suostu, syntyy huvittava kiista »oikeudenmukaisuudesta».

Krouvari: Naapurini, muistakaat, mikä on oikeus ja kohtuus! Minä pyydän kohtuutta osaa, enkä ansaitsematta.

Iivari: Mene hiiteen, krouvari! Tahdotko pilata onneni, sinä saatana keskellä sinistä liekkiä?

Sakeri: Hiljaa hänen huoneessansa! (Erittäin Iivarille). Annas kuin minä kuittaan hänen! (Menee krouvarin kanssa sivulle.) Neljän silmän välillä taitaan sanoa ja tehdä mitä hyvänsä. Sen tiedätte? — Kuulkaatpas: Minä olen mies joka on kappaleiksi purrut hävyn pään ja varoiksi parkinnut selkänahkani tuuman paksuksi, ja taidan siis tehdä ihmeitä, joita tarvitaan. — Uskokaa, mitä sanon, ja kuulkaatpa vielä: Jos ette kohta luovu kaikista vaatimuksistanne tämän vangitun miehen kautta, niin tuleen huoneenne leimahtaman pitää joku pimeä syksy-yö, olkaat varma siitä. Minä olen vimmatuilla kohtauksilta kiusattu mies!

Krouvari: (pelästyvinään) Suokaat anteiksi, jos olin nenäkäs! Minä rukoulen.

Toisin kuin Esko komedian muut henkilöt ovat tavalla tai toisella tulleet jo sinuiksi lakien kanssa ja käyneet siviilioikeusjärjestyksen elämäkoulun. Poliisi Sakeri tietää hyvin, mitä ihminen voi sanoa todistajien läsnäollessa ja mitä ilman heitä. Merimies Niko on niinikään oppinut yhtä ja toista, hän on saanut tuomion omavaltaisesta laivalta karkaamisesta ja istunut vankilassa vedellä ja leivällä. Ja hänen ystävänsä Eerikki, tuo »suurin hullivili nuorna ollessamme», on kohonnut lautamieheksi ja »lakimieheksi», kuten Niko sanoo. Lakeihin perehtynyt talonpoika Karri vuorostaan sanoo raivostuneelle Eskolle: »Puheestasi kuuluu, ettes tunne vielä lakia ja sääntöjä... Jos tunnet lait, niin mahdat myöskin tietää, mikä rangaistus on sille määrätty, joka naapurinsa juhlan, niinkuin häät, ristiaiset tahi peijaiset, hämmentää tahtoo. Minä olen rauhallinen mies ja juuri sen tähden lain arvossa pidän, ja tiedänpä sen voimaan vedota, jos joku muu oikeuttani häiritä miellä...»

Jo se, että oikeudesta, laeista ja rangaistuksista Kiven näytelmässä mainitaan näin usein, saa ajattelemaan, että nämä maininnat eivät ole satunnaisia.

vaan niillä on tärkeä sija näytelmän problematiikassa. Kivi on kirjeissäänkin kiinnostunut elävän elämän oikeustapauksista. Joitakin niistä hän kuvaili kirjeessään E. A. Forssellille. Todettakoon myös, että **Seitsemässä veljeksessä** henkilöt mielellään puhuvat laeista ja oikeudesta, ja jälleenkin he ovat huolestuneita siitä, että muodollinen oikeus ei vain korvaisi konkreettista ja inhimillistä oikeutta. Lapsellisen hullunkurisesti ja samalla hyvin vakavasti veljekset pohdiskelevat, miten voisi elämässä asiat järjestää niin, että totuus kirkastuisi ehdottomasti ja ilman lakimiesten sekavia kookutteluja, että kukaan ei viekastelisi oikeuden edessä, vaan puhuisi ainoastaan totta ja omantuntonsa mukaan. Juhani ja Timo muistelevat innostuneina osallistumistaan todistajien ominaisuudessa oikeudenistuntoon, jossa käsiteltiin Kaisa-nimisen naisen lapsenruokkojuttua. Kertomuksesta käy ilmi, että heidän esittäessään todistajanlausuntoaan ihmiset olivat oikeussalissa hymähelleet — heidän yksinkertaista vilpittömyyttään sekä tavattoman elävää ja välitöntä osanottoaan ihmiskohtaloon. Timo huudahtaa nytkin innostuneena totuudesta iloiten: »Ja saipa, koira viekөөn, Kaisa lapsellensa isän... Vaikka ei meitä valaliekaan laskettu.» Ilmeisestikään heitä ei laskettu valalle siksi, että heidän todistajanlausuntonsa eivät vastanneet erinäisiä oikeuden muodollisuuksia, vaikka sisäistä totuudentajua heidän lausuntonsa täysin vastasivatkin. Tällaisten kohtausten ydin on se, että romaanin seitsemälle veljekselle samoin kuin **Nummisuutarien** Eskolle totuus on aina yksilöllinen ja konkreettinen, se koskee täysin tiettyä henkilöä, kun taas laki on persoonaton ja tyytyy oikeussubjektin abstraktiin käsitteeseen.

Nummisuutarien Eskokin uhkaa oikeudella näennäisiä loukkaajiaan (»tästä nousee hirvittävä prosessi»), mutta oikeuden hän ymmärtää keinoksi toteuttaa henkilökohtaisen kostonsa siitä, mitä hän pitää petoksena. Eskon härkähäpäisyydessä ja mellastuksessa, hänen tekojensa vastaamattomuudessa uudenaikaisia lakinormeja ajatellen ilmenee historiallinen anakronismi: hän lähestyy nykyaikaista oikeusjärjestystä vanhempien oikeuskäsitysten mittapuun. Mutta uudet oikeusnormit pääsevät kuitenkin voitolle, ja Eskokin ne itse maksuu. Saatuaan tietää, että mellastelustaan Karrin talossa hänet tuomitaan oikeudessa rahasakkoon, hän reagoi varsin käytännöllisesti, koomisen laskelmallisesti. Hänellä onkin valinnan

mahdollisuus: »Sakosta ei niin paljon puhetta, lautamies. Minä en ole juuri vielä täys-ikäinen, siis taidan päästä koko asiasta pienellä pieksiäis-saunalla lakituvan porstuassa, jos niin tahdon. Mutta tämä olis häpeä.— Minä sanon toki: ei niin paljon kopeilemista sakosta.»

Vaikka Kiven henkilöt pohdiskelevatkin lakeja ja muita maailmanjärjestyksen puolia perin naivisti, niin kirjailijan luomassa kansanelämän yleiskuvassa nämä pohdiskelut ovat syvällisen sisälökökkäitä ja arvaamattoman arvokkaita. Ne todistavat Kiven erityisestä taiteellisesta näkemyksestä, erityisestä todellisuuden kuvauskeinosta, joka oli uutta silloisessa suomalaisessa kirjallisuudessa. Uutta oli se, että Kivi tarkasteli oman aikansa yhteiskuntaa alhaalta käsin. Hän kuvasi sen kansan käsitysten mukaisesti, kansan kokemuksen ja kansan psykologian kannalta.

Juuri tämä kansanomaisen näkökulma, joka konkretisoitui Kiven omassa taiteellisessa metodissa, auttoi häntä vapautumaan kansan ihannoimisesta, joka oli ollut ominaista hänen edeltäjilleen ja joka oli vielä ominaista hänen aikalaisilleenkin. Valistusmies Juteini oli aikanaan kuvannut talonpoikia jonkinlaisiksi valistusajan tervejärkisyyden ihanteellisiksi edustajiksi. Runeberg oli vuorostaan varustanut heidät patriarkaalis-kristillisillä hyveillä, jotka nekin olivat olemukseltaan ihanteellisia. Kummastakin poiketen Kivi loi sellaisen kansanelämän maailman, jossa kansanihmiset ensi kerran saivat oikeuden esiintyä ihanteellisten sijasta todellisissa pyrkimyksissään ja puuhissaan. He saivat oikeuden ajatella ja pohtia maailmaa ja ilmentää omaa suhdettaan kaikkeen maailmassa, sillä kuten **Seitsemän veljeksien** Juhani sanoo: »Niin sinkoilee täällä miehen aatos; ja ken taitaa viskellä verkkoja sen teille?»

Nummisuutarien henkilöt ovat omalla tavallaan käytännön ihmisiä. Heille eivät ole vieraita aineelliset laskelmat ja oman edun valvominen. Kivi on tietoinen tämän laskelmallisuuden vaarasta moraalle ja ihmisten keskinäisille suhteille. Kivi pani elävässä elämässäkin merkille esimerkkejä liiallisesta laskelmallisuudesta. Kirjeessään E. A. Forssellille hän kuvasi seuraavaa oikeusjuttua: »Poika ja neito kisailivat rakkaiden kisausta ruisleikkopellolla, poika leikissä haavoitti vähän kätensä tytön sirppiin ja tästä antoi hän käskeä likan keräjiin. Nyt oli jo kätensä ihan terve, mutta kuitenkin astui hän surkealla muodolla ja pekalo koukussa laki-

tupaan likan kanssa, pyytäen lakikunnan määräämään kesäselältä kultaseltansa pal-kintoa itsellensä niistä päivistä, jotka hän menetti lääkitessä kättänsä.»

Kivelle nämä tällaiset jutut eivät olleet ainoastaan huvittavia, vaan myös levottomuutta herättäviä oireita. Silti kansanomaisen ympäristön yleinen tunnelma on hänen teoksissaan vielä elämäniloinen. **Nummisuutarien** henkilöt ovat vielä vapaat omistuspsykologian kahleista siinä määrin, että heillä on humanistinen moraalinsa tallella. He voivat toisinaan olla itsekkäitä, mutta he kykenevät myös vilpittömään katumukseen ja osoittamaan hyvyttä. Martta saa rangaistuksen saaliin-himostaan ja joutuu katumuksen valtaan, kun Jaana jalomielisesti luovuttaa puolet perinnöstä Eskolle. Martan hulttiopoika Iivari lupaa tehdä parannuksen ja Nikon tavoin lähteä merille. Hän toivoo voivansa palata kotiin rikkaana miehenä. Epäonnistuneen kosioretkensä järkyttämänä Esko vannoo, ettei hän ikinä mene naimisiin, vaan suutaroi isänsä kanssa saappaita. Voidakseen elää sovussa ja rauhassa ihmiset joutuvat tukahduttamaan itsessään huonot vaistonsa, mitä edistää myös eräänlainen ylhäältä määrätty moraalinen maailmanjärjestys, jota ei rangaistuksesta saa rikkoa. »Taivas, sinua kiitän, että rankaiset, muutoin vääräys, pilkka, rietaus ja petos täällä röyhistyisit ylös pilviin, anastaisit korkeuden istuimen, ja hävityksen pimeys tulis meille perinnöksi ikuiseksi, mutta tasapainon, o taivas, pitää täällä rankaiseva henkes», huudahtaa kanttori Sepeteus näytelmän lopussa.

Komedian onnellinen loppu tulee muodollisen ja kevennetyn »happy endin» sijasta ymmärtää Kiven ja hänen henkilöidensä moraalisen optimismin ilmaukseksi. Elämä ja ihmiset ovat kaikkea muuta kuin täydelliset, mutta he kykenevät parantamaan tapojaan, kehittymään ja uudistumaan. Elämässä on pahaa mutta on hyvääkin, se voidaan herättää ihmisessä.

Tämän moraalisen optimismin ja moraaliperspektiivin kannalta katsottuna

kansanihmisten käytännöllinen yritteliäisyys on Kiven kuvaamana vielä runouden verhoamaa, se ei ole yksinomaan kielteinen porvarillinen ominaisuus. Elämäniloista uhoa ja hengen laveutta on yritteliään merimies Nikon seikkailuissa, jopa silloinkin kun hän aikoinaan niin huolehtomasti jätti alaikäisen tyttärensä. Erityisesti Kivi runollistaa metsästyspuuhia ja talonpojan työtä. Maanviljelijän uurastus omalla pellollaan, joka on raivattu sankkaan metsään, ei vielä Kivellä lainkaan samastu pikkuporvarilliseen saaliinhiimoon, kitsasteluun ja henkiseen rajoittuneisuuteen. Päinvastoin se on elämän rakentamiseen liittyvä iloinen teko, ja tällaisissa Kiven kuvauksissa on aina jotakin eepin majesteettista juhlavuutta, jotakin **Kalevalan** ylevästä heroikasta. Huvinäytelmässä **Nummisuutarit** ilmenee siinäkin tätä majesteettisuutta, kun kyseen tuleen tulee talonpojan työ. Talonpoika Karri sanoo nuorelle vävyilleen, jolle hän antaa metsäpalstan viljeltäväksi: »Jaakko, sinun maljas juon ja toivon, että vuoden päästä jo huoneesi valmis on ja sinä isäntänä Koutinkorvessa vallitset. Kuusisto ympäriltä kaatukoon ja kontio maristen sijansa muuttakoon vähän sinemmäksi; siellä on tilaa teille molemmille. Ryskyen kaskes palakoon ja nouskoon korkeuteen sakea sauhu, että ihmiset taitavat sanoa: tuolla palaa Koutinkorven Jaakon kaski. Kymmenen vuoden päästä olkoon huhdat pelloiksi muuttuneet, jossa vilja lainehtii, ja siinä, missä nyt on harmaa suo ja kurjet pesiä tekee, seisköön silloin heinäsuovat. Emäntäsi koivopäitä ja kyytöselkiä mäen syrjässä lypsäköön, kivisellä tante-rella leikitkөөn iloinen lapsiliutas ja Halli portilla haukkukoon, koska sinä itse huoneesi portaalla viikatettas hiot ja aurinko länteen laskee.» Tässä kuvassa kaikki on täynnä iloista ja toimeliasta elämää, voiman ja avaruuden tuntua.

Kiven taide on monitasoista, hänelle on suoraviivaisuus vierasta, kansanelämä esiintyy hänen teoksissaan monilta puolilta ja monilta kannoilta katsottuna.